

Анотації

Куликова Л. Б. К истории вопроса о специальном изучении классической греко-римской мифологии в античное время.

Цель данной статьи — раскрыть и проанализировать малоизвестные в истории европейской педагогики страницы зарождения системы изучения античной мифологии и культуры как самостоятельного предмета историко-филологического образования.

Kulikova L. B. To the history of question about the special study of classic Greek-Roman mythology in ancient time.

Target of the given article — to expose and analyze the origins of the system of study of ancient mythology and culture not popular in history of European pedagogies of page as the independent article of historical-philological education.

О. В. Мельник

ІСТОРИОГРАФІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНІ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розвиток системи вищої освіти в сучасній Україні та інтегрування освіти до європейського освітнього простору вимагає ґрунтового аналізу історичних реалій, в яких складалась система освіти періоду кінця ХІХ — початку ХХ ст. Однією зі складових освітньої системи Російської імперії була система вищих жіночих курсів (ВЖК), що наслідувала нові західні моделі освіти, тобто розвивалась у взаємозв'язку з світовою освітньою системою. Враховуючи позитивні та негативні наслідки цих історичних реалій, можна полегшити включення української вищої освіти до світової освітньої системи. Тому завдання статті полягає у дослідженні історії вивчення факторів творення та модернізації системи освіти, виходячи із світових тенденцій та існуючого стану речей в українській освіті того часу.

Освітня модель Російської імперії ґрунтувалась на західно-європейських традиціях, але після реформ середини ХІХ ст. змінювалась хоча й швидко, але поетапно, під впливом таких факторів, як низький рівень початкової освіти населення, швидка модернізація суспільства. Причому кожний щабель змін

проводився лише після всебічного аналізу попереднього. Зразком для дослідження змін у вищій освіті Російської імперії може бути саме вища жіноча освіта, що фактично утворилася без тривалого початкового етапу і відображала процес взаємовпливу західних та слов'янофільських тенденцій та поглядів як на освіту, так і на місце жінки в суспільстві.

Історія дослідження питання про розвиток жіночої освіти у соціально-політичному, економічному, правовому і культурному аспектах частково розглядалася в історичній та соціально-політичній літературі. Але більшість робіт написано в середині XIX — початку XX століття, коли значна кількість джерел була недоступною для глибокого аналізу. У подальших дослідженнях автори дотримували марксистського підходу в дослідженні проблеми, односторонньо трактували позиції жіночого руху і процесу боротьби за освіту як однієї з форм соціальної боротьби. При цьому з-під уваги дослідників відходили проблеми загального розвитку системи вищої освіти в Росії.

У дореволюційній літературі розвиток вищої жіночої освіти розглядався в основному в оглядових статтях. Автори статей дотримуються ліберального напрямку і розглядають питання про вищу жіночу освіту як правову, економічну, соціальну і культурну проблему.

Активна розробка даної теми в дореволюційний час становить зараз скоріше джерелознавчий, ніж історіографічний інтерес, тому що створені в ті роки численні дослідження мали яскраво виражений публіцистичний характер. У цьому ключі виконані роботи Є. О. Лихачової, Н. Є. Зінченко, М. І. Покровської, С. Г. Сватікова, К. Р. Шохоль, А. М. Щербини та інших [1].

У роботах Д. Мордовцева, А. Шабанової, Є. Щепкіної акцентується увага на проблемах боротьби жінок за рівноправність, у тому числі на питанні вищої освіти [2]. Першим фундаментальним дослідженням із проблеми жіночого руху в Росії, його складових та напрямків розвитку є робота А. Тиркової “Анна Павловна Философова и ее время” [3], в якій аналізується політика уряду в сфері культури й освіти, а також процес вирішення “жіночого питання” щодо вищої освіти в Російській імперії.

Для характеристики передумов створення вищої жіночої школи важливе значення мають роботи М. І. Кулішера,

І. Я. Гурлянда, О. Загоровського, О. Я. Єфименко [4], в яких розглядається питання щодо правових та історичних проблем нерівноправності жінки.

Однак лише на середину XIX ст. припадає початок ґрунтового дослідження системи вищої жіночої освіти і встановлення закономірностей його розвитку, а сам процес становлення вищої жіночої школи в Росії, що відбувався при активній підтримці громадськості, вимагав постійного аналізу позитивних і негативних аспектів розвитку цієї системи як Західної Європи, так і Російської імперії. Цим питанням були присвячені роботи наступних авторів: С. Зенченко, В. Вагнер, К. Шохоль, М. Пексовський, П. Меджуєв та інші.

С. В. Зенченко підкреслював, що причини прагнення жінок одержати вищу освіту полягали у недостатній підготовленості жінок до самостійної праці й усвідомлення ними неможливості педагогічної діяльності; досліджуючи перші спроби жінок потрапити в університети (60-ті роки XIX ст.) він вважав, що наступний етап починається з відкриття підготовчих курсів наприкінці 60-х — початку 70-х років. Також він аналізував основні риси програм і характер діяльності перших курсів, і зробив висновок про те, що перші жіночі курси не задовольняли запитами жінок щодо серйозної, ґрунтовної наукової освіти. Виходячи з цього, основною передумовою утворення у 1886 р. комісії для розробки питань вищої жіночої освіти у міністерстві народної освіти, став посилений від'їзд жінок у закордонні університети, як наслідок недоліків існуючих ВЖК. Урядове втручання мало на меті не стільки реакційний, але й позитивний вплив, що полягав у вдосконаленні експериментальним шляхом системи ВЖК (зразок — С-Петербурзькі ВЖК) [5].

Короткий огляд історії жіночої освіти, починаючи з 1830 р., здійснив В. Вагнер у статті “Страничка из истории высшего женского образования” [6]. Автор докладно розглядав правове становище жінки в дореформений період, початок жіночого руху з 1860 р., взаємозв'язок суспільно-політичних поглядів на відношення громадськості щодо проблеми жіночої освіти, Вивчаючи діяльність перших ВЖК, він приходить до висновку про необхідність подальшого розвитку вищої освіти для жінок, як складової демократичного процесу реформування освітньої системи.

П. Г. Межуев у статті “Женский вопрос и женское движение” [7] поряд з такими питаннями, як становище жінки в суспільстві, жіночий рух, праця жінок у Росії та в інших країнах Європи й Америки, робив порівняння за допомогою статистичних даних вищої освіти у провідних капіталістичних країнах і в Росії. Його висновок полягав у тому, що в Росії, незважаючи на бурхливі темпи розвитку капіталізму на початку ХХ ст., рівень розвитку жіночої вищої освіти значно відставав від середньоевропейського, що унеможливлювало подальше підвищення темпів економічного зростання, тобто розвиток системи жіночої освіти диктувався саме економічними причинами. Можна сказати, що сприяння урядом відкриттю системи жіночих педагогічних класів, вчительських семінарій, а також педагогічних курсів було вимогою часу і спрямовано на підвищення освітнього рівня населення.

В. Теплов у статті “Пятидесятилетие высшего женского образования в России” [8] простежував закономірності взаємозв’язку між процесом формування вищої жіночої освіти у Російській імперії та суспільним рухом 60-х рр. ХІХ ст., вважав, що поява ВЖК — результат боротьби феміністичного руху, який значно відрізнявся від західного, бо за освіту жінок виступала наукова громадськість та інтелігенція, що не тільки сприяла його розвитку, але й була фундатором системи ВЖК.

В роботі В. Бинштока “Из истории женского образования в России” [9], крім короткої історії вищої жіночої освіти, розглядаються проекти особливої комісії при Міністерстві народної освіти: про вищі жіночі курси, вищі жіночі курси іноземних мов, про педагогічні курси і педагогічні класи при жіночих гімназіях. Основна увага автора приділена питанню організації вищої жіночої освіти в Росії як складової частини діяльності уряду, а також розглядаються питання доцільності створення різних типів вищих жіночих закладів, враховуючи потреби підвищення рівня загальної освіти в імперії. Таким чином, вже перші дослідження системи жіночої освіти в Російській імперії пов’язували її розвиток не тільки з боротьбою за права жінок феміністського руху та наукової інтелігенції, але й з діяльністю уряду по її вдосконаленню згідно з потребами країни.

Найбільш насиченим матеріалом, ґрунтовними дослідженнями історії організації вищої жіночої освіти в Російській

імперії виділяються роботи М. Песковського. На його думку, основною причиною організації ВЖК було нерівноправне положення жінки в суспільстві, яке можна було змінити, в першу чергу, за допомогою освіти, як гаранта незалежності жінки. У статті “Университетская наука для русских женщин” [10], автор докладно розглядав історію перших ВЖК у Російській імперії з моменту зародження і до 1886 р., коли всі курси були тимчасово закриті. М. Песковський докладно аналізував характер освіти і процес навчання на Бестужевських, Московських, Київських і Казанських ВЖК, проводив порівняльно-історичний аналіз. Крім того у його роботі наведені статистичні дані про кількість слухачок на усіх ВЖК із першого років існування до 1886 р. Автор робив висновок — курси повинні стати наріжним каменем у створенні вищої жіночої освіти, як галузі державної системи освіти. Саме в його роботах важливе місце займав аналіз системи вищої жіночої школи і закономірності її розвитку. М. Песковський підкреслював, що існуюча система ВЖК розвивається досить ефективно, але її завдання повинні полягати в поступовому зрівнянні жіночих та чоловічих закладів освіти, тобто система освіти не повинна розділятися за статевими відмінностями.

Найбільш повним дослідженням процесу розвитку ВЖО, на основі великого масиву фактичного матеріалу, є праця К. Р. Шохоль “К вопросу о развитии высшего женского образования” [11], в якій автор наводив такі причини організації вищих жіночих навчальних закладів у Російській імперії — економічні, філософсько-етичні, в тому числі проблема морального призначення жінки. К. Р. Шохоль першим запропонував періодизацію історії вищої жіночої освіти, критерієм якої вважав зміни в урядовій політиці щодо вищої жіночої освіти. Дослідник виділяв три періоди:

- перший — з 50-х р. XIX ст. до 1886 р. (до часу видання розпорядження про припинення прийому на ВЖК);
- другий — з 1886 до 1905 р. (до встановлення нового порядку відкриття вищих жіночих навчальних закладів);
- третій етап — з 1905 р.

Автор надавав загальну характеристику кожного періоду, розглядав історію окремих ВЖК на різних етапах, використовуючи статистичні матеріали, характеризував програми викла-

дання та, аналізуючи навчальний процес, робив висновки про недоліки системи ВЖК. К. Р. Шохоль також надавав ґрунтовну характеристику змін правового положення випускниць ВЖК у відношенні допуску до іспитів в екзаменаційних комісіях університетів на основі закону від 19 грудня 1911 р. та циркулярного розпорядження міністерства від 21 березня 1913 р.

З монографій дореволюційного періоду варто виділити роботу А. Н. Деревицького “Женское образование в России и за границей. Исторические справки и практические указания” [12], в якій автор, як і інші дослідники, запропонував короткий історичний огляд вищої жіночої освіти, розглянув історію організації С-Петербурзьких (Бестужевських), Московських, Київських і Казанських ВЖК, а також дослідив та проаналізував спроби організації ВЖК у Харкові та Одесі, навів програми й умови прийому до перших ВЖК.

Особливе місце в дослідженнях, присвячених жіночій школі в Російській імперії, займає ґрунтовна робота Є. О. Лихачової “Материалы для истории женского образования в России” [13], що одержала премію Державної Ради Російської імперії та несе важливу документальну інформацію та спробу дослідження основних закономірностей розвитку системи середньої жіночої освіти та початок процесу формування системи вищої жіночої освіти. Історію ВЖК автор розглядав загалом в межах проблем жіночої освіти, але підходив до проблеми жіночої освіти, виходячи з офіційної позиції Міністерства народної освіти та уряду, тому дослідження має однобічний характер, хоча фактичний матеріал цієї роботи дозволяє зробити аналіз розвитку середньої жіночої освіти в Російській імперії та передумов для створення вищої школи для жінок.

У періодичних виданнях Російської імперії досить часто зустрічаються аналітичні статті, присвячені проблематиці вищої жіночої школи, в яких проводиться послідовний аналіз розвитку системи жіночої освіти, його позитивних та негативних наслідків, подаються окремі дані щодо проєктів ВЖК, участі громадськості міст в процесі їх відкриття, аналізується ставлення державних урядовців, громадськості до цього процесу. Але ці роботи мають певні недоліки, пов’язані як із суб’єктивним ставленням авторів, так і з емпіричним характером досліджень, пов’язаних із неможливістю сформулювати зако-

номірні висновки щодо ВЖО, ґрунтуючись лише на перших, не завжди досконалих, проектах вищих жіночих навчальних закладів.

На відміну від дореволюційних досліджень, що намагались розкрити характерні закономірності у розвитку ВЖК та дослідити участь в цьому процесі громадськості та феміністичного руху, радянська історіографія відводила дореволюційній вищій жіночій освіті невинувато скромне місце. Однак проблема вищої жіночої освіти, що є не тільки частиною “жіночого питання”, але й елементом історії освіти, створювала можливість для її вивчення в працях, присвячених загальним питанням освіти (А. С. Бутягін, Ю. А. Салтанов, К. Т. Галкін) [14]. У середині 60-х рр. XX ст. в умовах, коли історики, відмовившись від найбільш одіозних догм попереднього періоду, звернулися до матеріалів першоджерел, у тому числі архівних, усе більше переконувалися в тому, що громадське життя не може бути зведено лише до класової боротьби. Це призвело до посилення інтересу вчених до жіночої проблематики. У цей час вийшли роботи С. М. Дионесова та Є. П. Міхєєвой [15], у яких, в межах обговорення інших питань, розглядалася й перша поява жінок в університеті. Протягом наступних двох десятиліть тривало плідне вивчення першого досвіду вирішення “жіночого питання” у вищій освіті, поява якого зв’язувалося з революційним рухом 60-х рр XIX ст. [16].

У найбільш повному обсязі питання про перші спроби жінок отримати вищу освіту та навчатись у стінах університету представлене у працях Г. А. Тишкіна [17]. Ним вводиться до наукового обігу серія нових документів, в яких було остаточно вирішене питання про вступ жінок до вищої школи. Окремі епізоди довгого шляху жінок у чоловічу державну вищу школу на початку XX ст. розглядалися істориками студентського руху як складова частина боротьби за автономію вищої школи.

В цілому питанню боротьби за навчання в державних вузах країни було присвячено три статті нарисового характеру [18]: дві з них стосувалися реалізації цього принципу на прикладі конкретних навчальних закладів, а одна — робота А. Є. Іванова “За право бути студенткою” — розглядала питання в цілому [19].

Серед кола досліджень цього періоду можна нарахувати

лише декілька робіт, присвячених історії окремих ВЖК, що в подальшому були перетворені на інші навчальні заклади. Так у 1972 р. вийшло ювілейне видання Московського державного педагогічного інституту ім. В. І. Леніна, у якому розглядалася історія цього навчального закладу, що походить з Московських ВЖК проф. В. И. Герье [20]. Перший розділ цього видання присвячений історії Московських ВЖК, причому головний акцент робився на суспільно-політичній діяльності курсисток. Хоча робота написана на великому за обсягом фактичному матеріалі, в ній подано історію створення курсів та внесок громадськості в цей процес, головним недоліком роботи є те, що процес розвитку ВЖК подається як боротьба громадськості проти уряду, що гальмує процес розвитку системи вищої жіночої освіти, тобто консервативність уряду вважається головною перешкодою на шляху розвитку ВЖК. Тенденційність цього положення, що часто повторюється і зараз, значно перешкодило багатьом історичним дослідженням з цієї проблематики, звужуючи коло проблем до простої боротьби. У 1980 р. була видана монографія Е. П. Федосової “Бестужевские курсы — первый женский университет в России” [21], в якій традиційно для радянської історіографії спочатку розглядається суспільно-політична діяльність слухачок курсів та “боротьба за вищу жіночу освіту в Російській імперії”, а також організація, умови діяльності Бестужевських курсів, навчальний процес тощо.

Що стосується історії вищої жіночої освіти в Одесі, то у 60-ті роки виходить стаття Т. М. Федотової [22], яка незважаючи на фрагментарний характер, має й ряд позитивних сторін — відображена діяльність професорів Новоросійського університету в організації вищих жіночих курсів, публічних лекцій, проєктів створення ВЖК. Однак автор помилково визнає існування в 1879 р. вищих жіночих курсів проф. О. С. Трачевського, оскільки на той час існували лише підготовчі курси для осіб, що бажали поступити на ВЖК О. С. Трачевського. Можливо, автор пішов невірним шляхом, досліджуючи лише матеріали періодичної преси, що іноді видавали бажане за дійсне. Відомо, що такі матеріали часто публікувалися в одеських періодичних виданнях. Хоча до деякої міри автор і дотримується ідеологічної схеми того часу, зокрема, у роботі відзначена позитивна роль професури в процесі створення системи ВЖК, хоча й не

має жодного натяку на фундатора Одеських жіночих медичних курсів проф. С. В. Левашова, що не вписувався в стандартну схему борців з урядом за ВЖК, а був представником правого союзу російського народу і депутатом Державної Думи від цієї ж організації.

Щодо вітчизняних досліджень з обраної проблематики, то хотілося б ще раз відмітити, що у радянський період система ВЖК в основному розглядалася з ідеологічних позицій, хоча в багатьох публікаціях досліджувалася маса джерел з історії жіночої освіти, однак характерна однобічна оцінка, багато фактів трактувалися з позицій неможливості одержання жінками повноцінної освіти в Російській імперії через протиріччя буржуазно-феодалного характеру держави, підкреслювалася особлива роль Жовтневої революції в наданні жінкам права на вищу освіту [23].

Першою роботою, що поклала початок ґрунтовним дослідженням системи вищої жіночої освіти в Україні, дослідженням без зайвих ідеологічних штампів, стає дисертаційна робота І. Г. Малинко [24], в якій автор спробував дати розгорнуту картину розвитку вищих жіночих курсів на Україні кінця ХІХ — початку ХХ ст. У роботі подаються загальна характеристика історіографії проблеми на той момент, аналіз суспільно-політичної ситуації в Російській імперії, причини появи своєрідної системи окремих вищих навчальних закладів для жінок, автор спробував окремо розглянути основні закономірності в розвитку ВЖК і особливості їхньої появи на Україні, а також наводить традиційну ідеологічну схему — система ВЖК створювалася в боротьбі проти царських чиновників, що заважали її розвитку. А ця теза, на наш погляд, не зовсім відповідає дійсності, оскільки побудувати систему ВЖО, фактично не маючи розвинутої системи середньої жіночої освіти, орієнтованої на університет, було неможливо, дії уряду, в тому числі Міністерства народної освіти, приводили не тільки до гальмування процесу, але й до вдосконалення системи ВЖК.

Дослідженням процесу розвитку системи жіночої освіти в останній час на Україні займаються Т. В. Сухенко [25], В. А. Добровольська [26], Т. А. Стоян [27], Т. А. Удовицька [28] та ін.

Т. В. Сухенко розглядає історію середньої жіночої освіти на

Україні в її зв'язку з діяльністю уряду, міністерства народної освіти, громадських організацій, а також наводить приклади їх взаємодії. Без зайвої ідеологізації, автор наводить, на основі архівних документів, нові факти цього складного процесу та в основному простежує системний характер змін у галузі середньої жіночої освіти, які призводять до поступової її модернізації з метою спрямування жінок-випускниць до лав вищої школи. Автор простежує зміни в учбових планах та характер модернізації середньої освіти за допомогою змін в учбових планах та посилення їх педагогічної спрямованості.

Робота В. А. Добровольської охоплює період розвитку системи жіночої освіти на Півдні України на початку ХХ ст. Автор за допомогою архівних даних та різних статистичних збірників того часу наводить загальні риси розвитку системи жіночої освіти, рівень грамотності серед населення південного регіону, а також кількість навчальних закладів для жінок. Але значний об'єм цих даних не дозволив авторці повністю розкрити розвиток окремих ВЖК, в тому числі й Одеських. Автор приходить до традиційних висновків про половинчастість реформ освіти, русифікаторську політику самодержавства та ігнорування освітніх потреб національних меншин, значно перебільшуючи вплив жіночого руху на формування середніх навчальних закладів.

Вдале дослідження Т. А. Удовицької щодо розвитку громадських та приватних навчальних закладів в Україні другої половини ХІХ ст. піднімає купу питань щодо взаємодії громадської та приватної освіти в Україні того часу. Так автор розглядає різні ступені системи освіти згідно постанов уряду та відношення до цього процесу громадськості. На наш погляд, справедливим є зауваження щодо рівнобичності процесу розвитку учбових закладів різної форми власності. Саме за допомогою використання громадської та приватної ініціативи уряд спрямовував розвиток освіти в бік необхідної спеціалізації. Автор наводить безліч прикладів взаємодії уряду та громадського руху в цьому процесі.

У роботі К. А. Кобченко “Київські вищі жіночі курси в контексті боротьби за освіту жінок в Україні (1878—1920)” [29], поруч із вдалими історичним дослідженням процесу створення, модернізації та наукового внеску випускниць Київських ВЖК

в науку, існують, на жаль, і старі підходи щодо розгляду історії вищої жіночої освіти як процесу боротьби з урядом, а не взаємної співпраці зі вдосконалення ВЖО.

Проаналізувавши історіографічний доробок, можна зробити висновок, що дореволюційні дослідники, вивчаючи проблему ВЖО, в основному звертали увагу на причини створення ВЖК, відносини уряду до створення вищих жіночих навчальних закладів. Крім того, деякі автори спробували проаналізувати навчальний процес на ВЖК, але більша увага була приділена фінансовим проблемам. У радянській літературі головний акцент ставиться на політичну і суспільну діяльність слухачок ВЖК, хоча ряд авторів радянського періоду досить глибоко проаналізували механізм розвитку і функціонування вищої школи в Російській імперії. В наш час дослідження проблеми вищої жіночої освіти стали зовсім на новий шабель розвитку. По-перше, система вищої освіти, в тому числі приватної та суспільної, ґрунтовно вивчається багатьма авторами. По-друге, на дослідження системи вищої жіночої освіти значно впливають гендерні стереотипи, що, на наш погляд, частково звужують дослідження, зводячи їх до вульгарної боротьби за права окремої статті та ігнорування позиції другої. По-третє, в дослідженнях намітилась тенденція узагальнення питань розвитку вищої жіночої освіти з національним та суспільним рухом. По-четверте, значно посилився інтерес до впливу наукової громадськості на процес розвитку освіти для жінок, виходячи з потреб інтелектуалізації суспільства. Таким чином, основні проблеми досліджень лежать вже не в ідеологічній сфері, а в системно-історичній. Тому на перший план, на наш погляд, повинні вийти питання взаємовпливу урядової політики та діяльності громадськості щодо розвитку ВЖО, а також проблемно-аналітичні дослідження щодо змін рівня освіти населення України під впливом розвитку вищої жіночої освіти, що відбулись у радянські часи (20-40-х рр. ХХ ст.). Характерною проблемою для подальших розробок може бути питання вищої жіночої освіти та фемінізація початкової та середньої освіти населення у радянський період.

Джерела та література

1. Зинченко Н. Е. Женское образование в России. Исторический очерк. — СПб., 1902. — 46 с.; Лихачева Е. О. Материалы дня истории женского образования в России. — СПб., 1899-1901. — Т. 1-4; Покровская М. И. О высшем женском образовании в России. — СПб., 1906; Сватиков С. Г. Русская студентка // Путь студенчества: Сб. статей. — М., 1916; Шохоль К. Р. Высшее женское образование в России. — СПб., 1910; Щербина А. М. О допущении женщин в университет. — М., 1916.
2. Мордовцев Д. Л. Русские женщины нового времени. Биографические очерки из русской истории. — Вып. 1-3. — СПб., 1874; Шабанова А. Очерк женского движения в России. — СПб., 1913; Щепкина Е. Из истории женской личности в России. — СПб., 1914.
3. Тыркова А. В. Анна Павловна Философова и ее время. — СПб., 1915.
4. Гурлянд И. Я. О неравенстве прав женщины с правами мужчины при наследовании по закону. — Тифлис, 1885; Ефименко А. Я. Исследования народной жизни. — М., 1884. — вып. 1; Загоровский А. О разводе по русскому праву. — Харьков, 1884; Кулишер М. И. Развод и положение женщины. — СПб., 1896; Пестржецкий А. О вдовьей чести в губерниях Черниговской и Полтавской // Журнал Министерства юстиции. — 1860. — № 2; Спасович В. Д. Об отношениях супругов по имуществу по древнему польскому праву. — СПб., 1857.
5. Зенченко С. В. К вопросу о высшем женском образовании // Педагогический листок. — 1897. — № 3. — С. 40-50.
6. Вагнер В. Страничка из истории высшего женского образования // Вестник воспитания. — 1897. — № 3.
7. Межуев П. Г. Женский вопрос и женское движение // Образование. — 1904. — № 12.
8. Теплов В. Пятидесятилетие высшего женского образования в России // Вестник воспитания. — 1910. — № 9.
9. Биншток В. Из истории женского образования в России // Образование. — 1896. — № 10.
10. Песковский М. А. Университетская наука для русских женщин // Русская мысль. — 1886. — № 11,12; Його ж. Образование женщин у нас и за границей // Русская мысль. — 1886. — № 7; Його ж. Основа организации высшего образования женщин // Русская мысль. — 1887. — № 1; Його ж. Очерк истории высшего женского образования в России (за 20 лет) // Наблюдатель. — 1882. — № 4. — С. 74-92; № 5. — С. 164-177; № 6. — С. 117-135.
10. Шохоль К. Р. К вопросу о развитии высшего женского образования // Журнал Министерства народного просвещения. — 1912. — № 3; 1913. — № 3,4.
11. Деревицкий А. Н. Женское образование в России и за границей. Исторические справки и практические указания. — Одесса, 1902.

12. Лихачева Е. О. Материалы для истории женского образования в России. — Кн. 1-3. — СПб., 1890-1895; Ї ж. Материалы для истории женского образования в России. 1856-1880. — В 4-х т. — СПб., 1900-1901.
13. Бутягин А. С., Салтанов Ю. А. Университетское образование в СССР. — М., 1957; Галкин К. Т. Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР. — М., 1958.
14. Дионесов С. М. В. А. Кашеварова-Руднева — первая русская женщина — доктор медицины. — М., 1965; Михеева Э. П. Из истории высшего женского образования в России // История СССР. — 1969. — № 2.
15. Ефремова Н. П. Шестидесятницы // Вопросы истории. — 1978. — № 9; Ковалева И. Н. Женский вопрос в России в 50-60 гг. XIX в. // Проблемы истории русского общественного движения и исторической науки. — М., 1981; Павлюченко Э. А. Женщины в русском освободительном движении. — М., 1988.
16. Тишкин Г. А. Женский вопрос в России в 50-60 гг. XIX в. — Л., 1984.; Його ж. Первые студентки Петербургского университета // Проблемы отечественной и всеобщей истории. — Л., 1976; Його ж. Петербургский университет и начало высшего женского образования в России // Очерки по истории Ленинградского университета. — Л., 1982. — т. 4; Його ж. Женский вопрос и правительственная политика 60-70 гг. XIX в. // Вопросы истории России XIX — начала XX в. — Л., 1983.
17. Гусятников П. С. Революционное студенческое движение в России. 1899 -1907 гг. — М., 1971; Савельева В. Г., Яковлев В. П. Студенческая забастовка 1908 г. в Петербургском университете // Вестник Ленинградского университета. — 1979. — Сер. 8. — Вып. 2; Яковлев В. П. Политика царского правительства в университетском вопросе (1905-1910 гг.) // Вестник Ленинградского университета. — 1969. — № 2. — Вып. 1.
18. Мавродин В. В., Тишкин Г. А. Ленинградский университет и высшее женское образование // Вестник Ленинградского университета. — 1979. — № 2 (история); Гришина З. Л. Высшее образование женщин в дореволюционной России и Московский университет // Вестник Московского университета. — 1984. — №1 (история); Иванов А. Е. За право быть студенткой... // Вопросы истории. — 1973. — № 1.
19. Московские ВЖК (1872-1972) // Московский государственный педагогический институт им. В. И. Ленина. — М., 1972.
20. Федосова Э. П. Бестужевские курсы — первый женский университет в России. — М., 1980.
21. Федотова Т. Н. О высшем женском образовании в Одессе // Труды Одесского университета. — Т. 151. — Сер.: Филологические науки. — 1961. — Вып. 11. — С. 184-191.
22. Петко Л. На зламі епох: з історії освіти на Україні (кін. XIX — поч. XX ст.) // Знання та праця. — 1974. — № 12. — С. 18-19;

- Титова О. М. До питання про вищу жіночу освіту на Україні // Український історичний журнал. — 1971. — № 10. — С. 85-91.
23. Малинко И. Г. Высшее женское образование на Украине (вторая половина XIX — начало XX века): Дис. ... канд. ист. наук. — Х., 1984. — 215 с.; Ї ж. Деятельность высших женских курсов на Украине (конец XIX — начало XX вв.) // Вопросы истории СССР. — 1984. — вып. 29. — С. 121-127; Ї ж. Создание высших женских курсов на Украине // Вопросы истории СССР. — Х., 1983. — Вып. 28. — С. 128-133; Ї ж. Деятельность Высших женских курсов Украины (конец XIX — начало XX века) // Вопросы истории СССР. — Х., 1984. — Вип. 29. — С. 121-127.
24. Сухенко Т. В. Середня жіноча освіта в Україні (XIX — початок XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2000. — 183 с.; Ї ж. Жіноча середня освіта в Україні (XIX — початок XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2001. — 20 с.
25. Добровольська В. А. Історія жіночої освіти Півдня України (1901 — 1910 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 01 / Херсонський національний технічний університет. — Херсон, 2006.
26. Стоян Т. А. Університетська освіта в Україні в другій половині XIX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 01 / Київський держ. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 1999. — 20 с.
27. Удовицька Т. А. Громадські і приватні вищі навчальні заклади в Україні (наприкінці XIX — на початку XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В. Каразіна. — Харків, 2002. — 18 с.
29. Кобченко К. А. Київські вищі жіночі курси в контексті боротьби за освіту жінок в Україні (1878—1920): Автореф. дис... канд. іст. наук: 09.00.12 / Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. — К., 2004. — 19. С.

Анотації

Мельник О. В. Историография системы высшего женского образования на Украине конца XIX — начала XX в.: проблемы и перспективы.

Автор рассматривает развитие исследований о высшем женском образовании в Украине 19-20 столетия, на материалах дореволюционной, советской и современной историографии проведена работа по выяснению составляющих модернизации высшей школы.

Melnic O. V. Historiography of the higher womanish education on Ukraine of the end of XIX — began XX centuries: problems and prospects.

The author examines the development of investigations in the field of higher female education in Ukraine in the 19-20th centuries. On the basis of the materials of the pre-revolution, soviet and modern historiography the constituents of high school modernization process are defined.

I. V. Місєвра

**ВНЕСОК ВУТ “ПРОСВІТА” ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА
В ПІДНЕСЕННЯ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ 1988-1996 РР.
(ІСТОРИОГРАФІЯ)**

Завдання згуртування нації і розбудови держави має включати відродження суспільної і, передусім, національної самосвідомості. Адже без необхідного духовного забезпечення економічних, політичних та інших реформ розв'язати духовні проблеми, які зараз стають дедалі гострішими, просто неможливо. Актуальність мовно-національної стратегії і тактики диктує і сьогодення реальність, бо ігнорування своєрідності національних характерів, суспільно вираженої ментальності ведуть до етично нецивілізованих форм взаємин, до конфліктів, що знекровлюють культурне і політичне підґрунтя національного життя народу. З іншого боку, адекватно реалізовані потенції національної ментальності здатні ушляхетнити сучасне народне життя і повернути йому ті абсолюти, які було упосліджено разом із втратою української державності і самодостатньої, самоцінної гідності особи як виразника національних пріоритетів та інтересів.

Україна як незалежна держава повинна вирішувати і завдання входження у світову цивілізацію, яка сповідує загальнолюдські цінності і дотримується загальновизнаних норм міжнародного права. Увійти у світову цивілізацію можна лише завдяки тому принципові, на якому ця спільнота створювалася, — тобто шляхом вироблення власних (національно своєрідних) зразків суспільності. Вибудувавши на рівні ентелехії щодо європейських культур українську модель духовно-історичного